

Е.Б. ДАЙРАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ИДЕЯЛАРЫ

Мурзагулова М.Д. педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының оқытушысы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

Алмат Айнель әлеуметтік педагогика және өзін - өзі тану мамандығының 4 курс студенті

«*Мектеп педагогикасы* – ұстаздық жолды ұстанғандарға арналған ғылым мен өмірдің кілті. Кілтті ұстай білген – оның құлпын ашып, сыры мен сипатын терең де жан – жақты ұғынады және ұқтыра да алады».

Е.Б. Дайрабаев

Дайрабаев Ерғали Бейсенбайұлы - 1928 жылы Шығыс Қазақстан облысы, Абралы ауданында дүниеге келген. 1947 жылы ҚазПИ-ді (қазіргі ҚазҰПУ) тәмәмдаған. 1952 жылы Қазақстан Ғылым Академиясының аспирантурасын, 1983 жылы КСРО Педагогика ғылымдар академиясының Білім жетілдіру институтын бітірген. 1965 жылы педагогика ғылымдарының кандидаты, 1970-85 жылдары Қазақстан педагогика ғылым саласында ғылыми-зерттеу үйлестіру кеңесінің мүшесі болды. 1980-86 жылдары қазіргі ҚазҰУ кафедра меңгерушісі болып қызмет атқарған. 1986-98 жылдары кафедра доценті атанды. «Мектептегі жазу жұмысының әдістемесі» деген тақырыпта кандидаттық диссертациясын қорғаған. «1941-45ж.ж. Ұлы Отан соғысы жылдары атқарған ерен еңбегі үшін», «Тың және тыңайған жерлерді игергені үшін», «Еңбек ардагері», «Білім беру үздігі» медальдарымен және ҚР БҒМ грамоталарымен марапатталған.

Кафедра ардагері Ерғали Бейсенбайұлы педагогика ғылымының дамуына зор үлес қосқан тұлға, педагогика ғылымдарының кандидаты, әл Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің доценті, 200-ге жуық мақалалары, оқу құралдары мен оқу-әдістемелік құралдары шыққан. Оның ішінде 2002 жылы «*Мектеп педагогикасы*» мән – мағыналық қисын мен түсінік кестелері деген оқу құралы басылып шықты [1; 52].

Бұл оқу – құралының мақсаты – таңдаған мамандығына байланысты білім алушы классикалық университет студенттеріне педагогика ғылымының мән – мағыналық қисындарымен оның негізгі жүйелерін білгізуге бағыт–бағдар беру. Әрине, арнаулы педагогикалық оқу орындарында бұл пән педагогикаға кіріспе, мектептану, педагогика тарихы, оқыту теориясы, тәрбие теориясы, педагогикалық басқару, педагогикалық менеджмент т.б. салалар түрінде жеке – жеке оқытылады. әл – Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде педагогика ғылымының негіздері беріледі де студенттердің өздігінен тереңірек іздене алуына боларлық жол – жоба нұсқалады. Осы орайдан әр факультеттегі мамандыққа қарай «Мектеп педагогикасы курсы» бойынша өтілетін сағат көлемінің деңгейі әр басқа, соған лайық оқылатын дәріс, семинар сабақтарының студенттердің алатын білімін нақты жүйеге

келтіріп, олардың өздігінен іздену жолдарын жетілдіруге мүмкіндікті кеңейту үшін ұсынылып отыр.

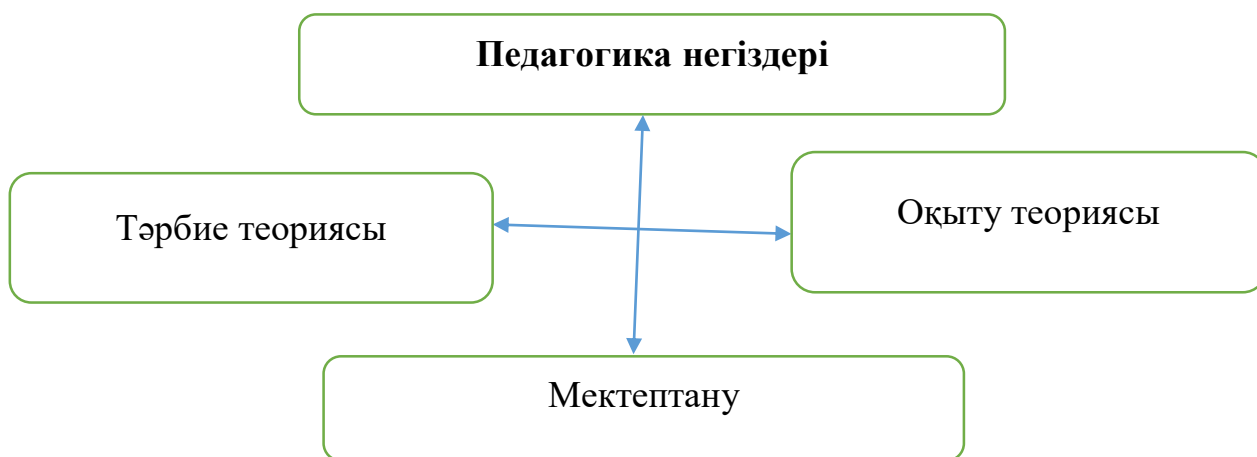
Студенттің осыған дейін түсінген, қабылдаған педагогикалық танымдық ұғымын дамытып, оның шығармашылық ізденісіне ықпалы болу үшін пәннің мағыналық қисыны мен негізгі жүйелерін және салалық өзгешеліктерін білу шарт екендігін тереңірек байқатуға мән берілді.

Мектеп педагогикасының құрылымдық логикалық жүйесін дұрыс түсіну – студенттің болашақта атқаратын тікелей кәсіби мамандығы бойынша оқыту, білім беру және тәлім – тәрбие ісін жүзеге асырудың сыр – сипатына тән жүйені терең де жан – жақты байқап, аңғаруына мүмкіндік туғызуы үшін жасалынды деген болатын.

Оқу құралы – педагогика ғылымының қазіргі оқулықтарында берілген негізгі анықтамалары мен талдаулары бойынша жасалған кестелік кескіндеме, нұсқалық жүйе және қазақ халқының дана перзенттерінің білім мен тәрбие жөніндегі жеке пікірлері ұсынылды.

Педагогика ғылымының заңдылықтары мен категориялары қай халыққа, қай мемлекетке болсада ортақ екенін ескеріп, соған орай алған білім – түсінікті еске сақтап, көңілде жаңғыртып, жинақтауды мына салалар бойынша топтастырған:

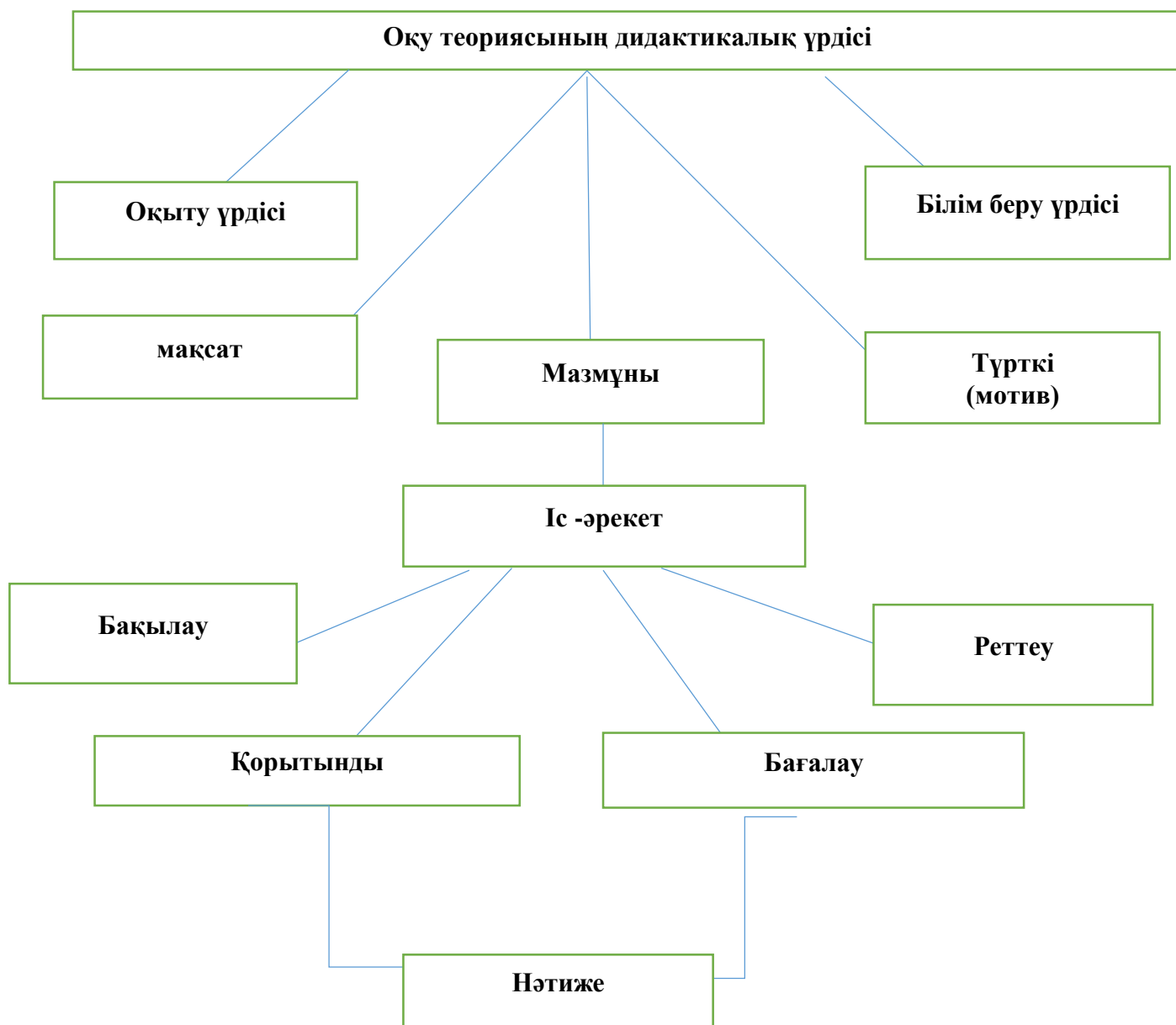
- Педагогикалық тағылым;
- Білім беру, оқыту теориясы және тұлғаның болмысы;
- Тәлім – тәрбие теориясы. Бұл ұғымдарды автор сызба түрінде түсіндірген. Кестелік жүйеге мән бере отырып, педагогика ғылымының композициялық құрылымын, технологиялық мәнін орынды түрде түсіндіре білген.

1- сурет Педагогикалық тағылым

Педагогика – оқыту, білім беру, тәрбиелеу теориясы мен оны жүзеге асыру жолдары туралы ғылым және өнер. Педагогика тұлғаның даму негіздерін, мақсатын, міндеттерін, қоғамда атқаратын қызметі мен тәрбиенің имандылық заңдылықтарын айқындап береді[2].

2005 жылы шыққан «Жалпы педагогика негіздері» оқу құралы педагогикалық басты оқулығында оқу теориясының дидактикалық үрдісін беске бөліп қарастырған[3].

2 – сурет. Оқу теориясының дидактикалық үрдісі

Е.Б. Дайрабаев педагогика ғылымы аясында «*аутогогика*» саласында да ғылыми талдаулар жасады.

Аутогогика ұғымы ауто [autos-сам]- «өзім», «өзімді-өзім», «менің», «өзімдікі» деген мағына береді. Аутогогика өзін-өзі тәрбиелеу деген сөз. Өзін-өзі тәрбиелеудің әдістері негізгі әдістер мен басты міндеттерге бөлінеді. Оқушының ұлттық құндылық қасиеттерін қалыптастыру мәселелері жөнінде толғанғанда алдымен ентелей дамып қанатын кең жайып келе жатқан *суггепедия* саласы туралы сөз етуге тура келеді. Әлемдік деңгейдегі

педагогикалық технологияға көз жүгіртсек қазіргі басты талап - шәкірт меңгеретін білім, білік, ой-түсінікті олардың өздігінен пайымдай алуға бағдар беріп ұғынған түсінігін өзіндік таныммен тоғыстырып, иланған сеніммен жүзеге асыра алуға баулып, машықтандыруға бейімдеу. Осы орайдан келгенде суггетопедия тұлғаның өзін-өзі дамытып, өзін-өзі тәрбиелеуге сеніп, әрекеттене білуге илануы әрекетуі керек.

Суггетопедия жүйеде бағдарланған талапты жүзеге асыру тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуді ұйымдастыра білуге байланысты екендігін білеміз. Өзін-өзі тәрбиелеудің негізгі шарттары – тиімділігі. Өзін-өзі тәрбиелеу әдісі – тұлғаның өзін-өзі саналы түрде өзгертіп, болмыс бітімін жанартып, психологиялық білік, дағды дамуын қалыптастырудың жолдарын негіздеуге бағытталады. Тиісті деңгейде өзін-өзі меңгеріп, қоғамның талаптарына үйлесімді жеке басына лайық өзіндік жоба, жоспарын жүзеге асыруға бейімделуге ықпал етудің дәнекері және оған машықтану арқылы өзін-өзі қалыптастыру. Нәтижесінде оқушыға тиянақты іс-әрекет дағдысын және көзқарасын бекітетін тиімді жол болып табылады. Оқушыға білу ғана емес оны қолдану, тиісті талапқа үйлестіріп жүзеге асыру, ойлану, әрекеттену тиіс.

Жеке адамның даму процесінде **өзін-өзі** тәрбиелеу белсенділігі сапа жағынан ішкі факторға айналады. Ол адамның өзін-өзі тәрбиелеудің аса мейрімділік ынтықтығымен тұтандыру керек, айналадағы дүниені танып қана қоймай, өзінің ішкі дүниенісіне үңіле қарай білуі қажет және ең маңыздысы үш негізгі кемшіліктен арылу:

- Мінезсіздік;
- Ашуланшақтық;
- Жалқаулық деп түсіндіреді.

Осы жағымсыз әрекеттерден арылту мақсатында *өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасын* жасай отырып, оны орындаудың әдістерін ұсынды:

- өзін-өзі иландыру;
- өзін-өзі сендіру;
- өзін-өзі сынау;
- өзін-өзі міндеттеу;
- ойша өзін өзгенің орнына қою арқылы өзгелермен санаса білу;
- өзіне-өзі бұйыру;
- өзін-өзі жазалау.

Адамның дамуы мен қалыптасуы жөнінде әр түрлі теорияларға сүйене отырып төмендегідей кезеңдерге бөлді:

1-кезең. Әр адамның өзінің қоғамдағы мақсаты мен мәнін айқындау.

- **Өмірлік ұраным** - шамам келгенше жақын-туыстарыма, жора-жолдастарыма, жалпы қазақ еліне көмегімді көрсету, жақсылыққа тарту, жамандықтан сақтау. Тұтынатын қағидам- жүріс-тұрысымды саралау;
- Іс-әрекеттері мен ұмтылыстарының түпкі мақсатым - рухани, ұлттық құндылықтарымды байыту;
- Басқа адамдардың адал, шынайы істерін ұнатамын, менменшіл пысық істерді жек көремін;

- Адамның рухани құндылықтары, бағалы қасиеттері-ашық, ақ көңіл, кішіпейілділігі, басқа адамның қасиеттерін бағалай білуі, өз кемшіліктерін біліп, олардан арылуға ынталануы, өз елін, жерін, тілін, дінін сүюі, өзгелерді құрметтей білуі. Білген-түйгенін басқаларға үйретуі, ой-есінің тазалығы.

2-кезең. Өзінді-өзің тани біл, әділеттілікпен баға бер.

Мен қандай адаммын?

- Құрметтеуге тұратын қадірлі қасиеттерім-адалдығым, шынай көңілім, ісіме, сөзіме жауаптылығым.

- Мін санайтын бойымдағы кемшіліктерім-тұйықтығым, қырсықтығым, ойымды кей уақытта жеткізе алмай қалуым.

- Қызығушылық пен құштарлықтарым- домбырамен ән-терме айту, күй тыңдау, әдеби кітаптар оқу.

- Менің өмірлік мақсатым- адал азамат болу.

- Оқуға деген ықылас-ынтам, көзқарастарым: оқу деген адамның өмірлік қорегі, сарқылмас байлығы деп түсінемін. Менің оқуға деген ықыласым зор. Білімімді одан әрі тереңдетіп, жақсы мамандық алу.

3-кезең. Өзін-өзі тәрбиелеудің бағдарламасын жаса.

Мен қандай адам болуға тиіспін?

- Ата-анаммен ұстаздарымның маған қоятын талабы-өмірде құрметті, қадірлі «қазақ қызы» деген атқа сай қыз болу.

- Достарымның маған қоятын талабы- көңіл күйімді көтеріп жүру.

- өмір бір-ақ рет, жастық шақ бір- ақ рет келеді, сен өмірге тарығу үшін, қиналу үшін, жақсылық үшін келген жоқсың. Бақытты тыныш өмір сүру үшін келгенсің, ұстанымым дұрыс адам болу, өмірге құлшыну.

- Уақытпен күресе білетін өз идиясы бойынша өмір сүретін тың дара жолда адам болу.

Тәрбие сапасы – ол адамның өзі, оның әрекеті, адамдық болмысы және менталитеті. Томас Генри Гексли «*өмірдің басты мәні – тану емес, әрекеттену*» деген.

Өзімізді тану, сол арқылы өзгені тану, салыстыру нәтижесінде өзіндік құндылықтарымызды байыту, өмірде тиісті орынға ие болу үшін шыңдалу, жетілу, даму қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Әл – Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетіндегі педагогика ғылымы: тарих және қазіргі заман. Әл – Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің педагогика кафедрасына 70 жыл / А.Қ. Мыңбаева, Н.С. Әлқожаева, Г.А. Қасен, Ұ.Б. Төлешова. – Алматы: Қазақ университеті, 2011. - 64 б.

2. Дайрабаев Е.Б. Мектеп педагогикасы: Мән – мағыналық қисын мен түсінік кестелер. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. 37 б.

3. Дайрабаев Е.Б. Педагогика пәнінің негіздері: оқу құралы. – Алматы, 2005. – 222 б.